

De ontwikkeling van een screeningsinstrument 'licht verstandelijke beperking' (LVB) voor volwassenen – stand van zaken 1 december 2012

Door: Hendrien Kaal, Henk Nijman en Xavier Moonen

Conclusies

Binnen de justitiële keten is grote behoefte aan een instrument waarmee op eenvoudige wijze kan worden vastgesteld of er bij een justitiabele mogelijk sprake is van een licht verstandelijke beperking (LVB). Hiertoe is onderzoek gedaan naar de mogelijkheid tot het ontwikkelen van een screeningsinstrument (screener). Deze screener is primair bedoeld voor justitiabelen en moest dan ook geschikt zijn voor gebruik in een gesloten setting. De vraag naar een screener speelt echter in een bredere setting, en het is dan ook zeer wel denkbaar dat de toepasbaarheid breder is. Een langere basislijst van items waarvan verwacht werd dat ze een voorspellende waarde hadden voor het al dan niet aanwezig zijn van een verstandelijke beperking is afgenomen bij een groep mensen waarvan bekend was dat zij een LVB hadden, en een groep mensen waarvan bekend was dat er geen sprake was van LVB. Gekeken is welke items de beste 'voorspellers' waren, en hoe goed een schaal op basis van deze items de aan- of afwezigheid van LVB kon voorspellen. De eerste bevindingen zijn hoopgevend. Verder onderzoek zou zich onder meer kunnen richten op de praktische toepasbaarheid in de justitiële keten.

Aanleiding

Hoewel er geen harde gegevens voorhanden zijn, zijn er aanwijzingen dat zich binnen de justitiële keten en in het dak- en thuislozencircuit in de grote steden een aanzienlijk aantal mensen met een licht verstandelijke beperking bevindt. De aard van de problemen die met LVB samenhangen maakt het van groot belang dat beper-

kingen in de verstandelijke vermogens tijdig worden herkend (Moonen, De Wit & Hoogeveen, 2011). Een beperkter vermogen tot abstract denken maakt het voor deze groep bijvoorbeeld extra moeilijk om op de juiste tijd en plaats te komen waar een taakstraf moet worden uitgevoerd (Poort, Bosker & Agema, 2011). Een geringer vermogen tot het verwerken van sociale informatie leidt gemakkelijker tot misverstanden over de intenties van Justitie medewerkers en niet zelden tot daaruit voortvloeiende beheersproblematiek. Uit onderzoek in Engeland (Talbot, 2008) blijkt dat gedetineerden met een verstandelijke beperking aldaar drie maal vaker in een isolatieruimte werden geplaatst. Gesteld kan worden dat bij deze gedetineerden vaker sprake is van detentieschade die in principe vermijdbaar is. Ook wanneer een behandelaanbod wordt gedaan dat bestemd is voor mensen die gemiddeld begaafd zijn, dan betekent dit aanbod voor mensen uit de doelgroep met een IQ tussen 50 en 85 dat zij slechts een nieuwe faalervaring opdoen.

In de praktijk blijkt echter dat de beperkingen van deze groep mensen in de meeste gevallen niet wordt onderkend. Er is een aantal belangrijke redenen waardoor een licht verstandelijke beperking niet wordt opgemerkt. In bijna alle gevallen zijn de beperkingen niet op het eerste gezicht waar te nemen. Daarnaast heeft deze groep een sterke neiging en het vermogen om de eigen beperkingen verborgen te houden. 'Streetwise' taalgebruik werkt in de praktijk vaak zeer verhuullend. Tenslotte is het zo dat voor een LVB sprake moet zijn van problemen op verschillende levensterreinen. Het gedrag van de meeste personen wordt echter maar in één of enkele terreinen in een sociale situatie gezien door derden; de optelsom van problemen van een persoon wordt daarbij vaak niet gezien.

Tijdige herkenning van een verstandelijke beperking is dus van groot belang. Goed onderzoek naar de aanwezigheid van een verstandelijke beperking blijkt vrijwel onmogelijk in een algemene forensische setting (Kaal, 2010) en is ook elders in de strafrechtsketen doorgaans te tijdrovend. Verschillende strafrechtelijke organisaties, zoals Reclassering Nederland en het Gevangeniswezen geven dan ook aan dringend behoefte te hebben aan een wetenschappelijk onderbouwd en gevalideerd screeningsinstrument. Ook met het oog op toekomstig wetenschappelijk onderzoek naar de LVB-populatie in de strafrechtsketen is een screeningsinstrument onontbeerlijk.

Doelstelling

Het doel van het uitgevoerde onderzoek was het ontwikkelen en valideren van een kort screeningsinstrument (screener) waarmee op eenvoudige wijze maar met een hoge betrouwbaarheid kan worden vastgesteld welke justitiabelen (al dan niet in gesloten setting) waarschijnlijk een licht verstandelijke beperking hebben, en welke niet. Het is belangrijk dat een dergelijke screener snel en gemakkelijk kan worden afgenomen, terwijl de eisen die gesteld worden aan de afnemer beperkt blijven. Potentiële benutters van een dergelijke screener zijn bijvoorbeeld reclasseringswerkers, PIW'ers, politie en wetenschappelijke onderzoekers. De screener beoogt te helpen bij het maken van beslissingen omtrent zaken als verdere assessment van de justitiabele wat betreft eventuele verstandelijke beperkingen; gepaste bejegening van de justitiabele en in te zetten zorg en ondersteuningsstructuren; en bij het maken van onderscheid tussen groepen voor onderzoeksdoeleinden.

Aanpak

Door Stichting De Borg, het samenwerkingsverband SGLVG-instellingen (waarbij de afkorting SGLVG staat voor *Sterk Gedragsgestoorde Licht Verstandelijk Gehandicapten*) heeft om in de behoefte tot betere herkenning te voorzien (zes) "praktische tips" opgesteld die vermeld staan in de brochure "Hoe herken ik mensen met een lichte verstandelijke beperking". Aangeraden wordt:

- te informeren naar de schoolopleiding;
- te informeren naar sociale contacten en hobby's;
- wat rekensommen te laten maken;
- wat te laten schrijven;

- taalbegrip te controleren bijv. door middel van spreekwoorden of grapjes; en
- gedrag te observeren, bijv. op het gebied van klokkijken, hobby's, traagheid (De Borg, geen jaar).

De tips die in Borgverband zijn ontwikkeld om een eerste screening op een verstandelijke beperking uit te voeren zouden echter verder geoperationaliseerd en vervolgens gevalideerd moeten worden om bruikbaar te zijn als objectieve screeningsmogelijkheid.

Tegelijkertijd zijn er enkele internationale ontwikkelingen op dit gebied, die allemaal enige overlap lijken te vertonen met de 'praktische tips' van De Borg, zoals de LIPS, de HASI en de LDSQ. Voor een nadere beschrijving van deze buitenlandse instrumenten wordt verwezen naar Kaal (2010). In de Nederlandse praktijk wordt echter doorgaans een bredere definitie gehanteerd van LVB gehanteerd dan in het buitenland. Volgens de American Association of Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD) geeft een IQ score van onder de 70 (twee of meer standaarddeviaties onder het gemiddelde), of zelfs 75 indien er ook sprake is van beperkingen in het aanpassingsgedrag, een beperking in het intellectueel functioneren aan (Schalock et al. 2010); in Nederland wordt vaak ook de groep zogenaamde zwakbegaafde mensen tot de groep mensen met een LVB gerekend, doorgaans uitgaand van de grenswaarde van $IQ < 85$. Deze groep komt bijvoorbeeld ook in aanmerking voor AWBZ-zorg mits sprake is van beperkingen in de sociale redzaamheid, leer- en/of gedragsproblemen als gevolg van het verminderd cognitief functioneren (Ras et al., 2010). De bredere definitie sluit aan bij zowel Nederlands als internationaal onderzoek waaruit blijkt dat de groep mensen met een licht verstandelijke beperking en de groep zwakbegaafde mensen veel met elkaar gemeen hebben (bijv. Nieuwenhuijzen et al., 2006; Snell & Luckasson, 2009, p.221). De bredere definitie leidt er echter ook toe dat voor het ontwerpen van een screeningsinstrument niet eenvoudig uitgegaan kan worden van de buitenlandse praktijk, aangezien de doelgroep anders is.

Omdat de buitenlandse screeningsinstrumenten zijn ontwikkeld om te screenen voor een $IQ < 70$, en het hier beoogde instrument moet screenen voor $IQ < 85$ is besloten in eerste instantie uit te gaan van de door De Borg voor de Nederlandse situatie opgestelde tips. Wel zijn enkele items uit

de buitenlandse instrumenten opgenomen in de basislijst om te kijken of deze bruikbaar zijn.

De uiteindelijke basislijst bestond uit 46 items binnen een breed scala aan domeinen. Zo bevatte de basislijst vragen naar het bezoeken van speciaal onderwijs; de hoogste opleiding; het aantal keer blijven zitten op de basisschool; lees/leerproblemen; contact met VG-instanties; vrienden; de woonsituatie; relaties; en het lezen van kranten of tijdschriften. Verder bevatte de basislijst opdrachten zoals het berekenen van een datum over drie weken; klokkijken; rekensommen; geldrekenen; enkele dicteezinnen; het voorlezen van een simpele, alledaagse tekst; het uitleggen van spreekwoorden; het achteruitspellen van een vijf-letter woord; de Trailmaking test-b; en de Clock drawing test. De vragenlijst werd voorzien van een gedetailleerde handleiding waardoor deze eenvoudig op een eenduidige manier af te nemen was.

Resultaten

Respondenten

De basislijst is afgenomen bij 292 respondenten. Deze respondenten waren allemaal 18 jaar of ouder. 51% was man, 49% vrouw. Van de respondenten hadden 113 mensen een $IQ < 85$, en 179 een $IQ \geq 85$. Van 121 respondenten was op voorhand een IQ bekend; deze respondenten waren benaderd voor het onderzoek door één van de vele organisaties die een bijdrage leverden aan dit onderzoek. Van de overige 171 respondenten was op voorhand geen IQ-score bekend; bij hen werd door studenten Toegepaste Psychologie van de Hogeschool Leiden naast de basislijst de WAIS afgenomen.

Samenhang items met LVB

De analyses om te bepalen welke variabelen zouden worden meegenomen in de screener zijn uitgevoerd op de helft van het databestand; dit maakt het mogelijk om door middel van een 'random split comparison' te kijken of de aldus bepaalde schaal even goed voorspelt binnen een onafhankelijke dataset.

In totaal is van 46 variabelen bekeken of er een samenhang was met de dichotome variabele 'IQ boven/onder 85'. Voor 11 variabelen werd geen significante samenhang gevonden met IQ. Dit betrof:

- de aanwezigheid van dyslexie;
- het hebben van een beste vriend;
- de woonsituatie thuis;
- al dan niet zelfstandig kunnen koken;

- het hebben van schulden;
- het lezen van krant/tijdschrift;
- het lezen van een analoge klok; en
- de makkelijker sommen.

Een significante samenhang werd gevonden voor

- gevolgd en afgeronde opleiding;
- speciaal onderwijs gevolgd;
- aantal keer blijven zitten;
- lees/leerproblematiek;
- contact met hulpverlening LVB;
- familie/vrienden waar je op terug kan vallen;
- een huidige relatie;
- beheer over eigen geld;
- tijdsommen;
- kloktekenen;
- achteruit spellen;
- trailmaking;
- spreekwoorden uitleggen;
- de moeilijker sommen;
- dicteezinnen; en
- het lezen van een tekst (fouten en tijd).

Het voorspellen van LVB

Uit bovenstaande blijkt dat een groot aantal variabelen samenhang vertoonde met het hebben van een IQ boven of onder de 85. Er zijn dan ook diverse combinaties van items denkbaar op grond waarvan een betrouwbare inschatting kan worden gemaakt van het IQ. Hierbij moeten afwegingen gemaakt worden waarbij niet alleen wordt gekeken naar een zo groot mogelijke betrouwbaarheid, maar ook naar de praktische aspecten van de afname van de screener. Sommige items vereisen bijvoorbeeld een tijdsmeting met een stopwatch, hetgeen de afname ingewikkelder maakt. Andere items zijn moeilijker te scoren. Een eerste schaal bestaande uit 11 items laat zien dat dit leidt tot een sensitiviteit van .83 en een specificiteit van .86. Dit betekent dat met deze combinatie van items 17% van de mensen met een $IQ < 85$ onterecht als niet-LVB gelabeld wordt, terwijl 14% van de mensen met een $IQ \geq 85$ ten onrechte als LVB gelabeld wordt. Dit is ten opzichte van de huidige situatie, waarbij vermoedelijk een groot percentage van de mensen met een LVB niet herkend wordt, een belangrijke vooruitgang.

Verder onderzoek

Verdere analyses zijn noodzakelijk om de beste combinatie van items vast te stellen. Deze analyses worden momenteel uitgevoerd, en zijn naar verwachting eind 2012 gereed.

Het eerste vervolgonderzoek dat op dit moment wordt uitgezet betreft het verkennen van de praktische bruikbaarheid van de screener LVB in de justitiële keten, te beginnen binnen DJI. Dit onderzoek zal naar verwachting plaatsvinden in de eerste helft van 2013.

Naast een volwassenversie van de screener LVB wordt ook gewerkt aan een screener LVB jeugd. Hierbij wordt gekeken of op basis van dezelfde 46 items ook een valide instrument voor jongeren van 12-17 kan worden ontwikkeld, met aangepaste afkapscores voor verschillende leeftijdsgroepen.

Vooralsnog is er bij de validering van de screener LVB alleen gekeken naar de samenhang tussen de items en de totale WAIS IQ-score van een individu. In de toekomst wensen de onderzoekers verder onderzoek te doen naar andere aspecten die samenhangen met een (licht) verstandelijke beperking. Er zijn plannen om te gaan kijken naar de beperkingen in het sociale aanpassingsvermogen, de ondersteuningsbehoefte, naar culturele achtergrond en naar de relatie met taalproblemen.

De screener LVB zal naar verwachting in de zomer van 2013 worden uitgegeven door testuitgeverij Hogrefe te Amsterdam.

Hendrien Kaal is lector LVB en jeugdcriminaliteit aan de Hogeschool Leiden in samenwerking met de William Schrikker Groep.

Henk Nijman is hoofdonderzoeker bij Altrecht, en is bijzonder hoogleraar aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Xavier Moonen is onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam, is werkzaam bij de Koraal Groep te Sittard en is voorzitter van het Landelijk Kenniscentrum LVB.

De onderzoekers zijn dank verschuldigd aan de vele instellingen die hebben bijgedragen aan dit onderzoek, en aan de vele studenten die in dit onderzoek hebben geparticipeerd.

Literatuur

Poort, R., Bosker, J., & Agema, M. (2011) 'De reclassering en licht verstandelijk beperkte clients', in *PROCES 90(5)* 262-273.

Kaal, H.L. (2010) *Beperkt en gevangen? De haalbaarheid van prevalentieonderzoek naar verstandelijke beperking in detentie*. Den Haag: WODC.

Kaal, H., & Overvest, N. (2011) 'Mensen met een licht verstandelijke beperking in de strafrechtsketen'. *PROCES 90(5)*, 231-234.

Moonen, X., Wit, M. de, & Hoogeveen, M. (2011) 'Mensen met een licht verstandelijke beperking in aanraking met politie en justitie', in *PROCES 90(5)*, 235-250.

Nieuwenhuijzen, M. van, Orobio de Castro, B., & Matthys, W. (2006) *LVG jeugdigen: Specifieke problematiek en behandeling*. Utrecht: Landelijk Kenniscentrum LVG.

Ras, M., Woitiez, I., Kempen, H. van, & Sadiraj, K. (2010). *Steeds meer verstandelijk gehandicapt? Ontwikkelingen in de vraag en gebruik van zorg voor verstandelijk gehandicapt 1998-2008*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Schalock, R.L., Borthwick-Duffy, S.A., Bradley, V.J., Buntinx, W.H.E., Coulter, D.L., Craig, E.M., et al., (2010). *Intellectual Disability: Definition, Classification, and Systems of Supports* (Eleventh edition). Washington DC: AAIDD.

Snell, M.E., & Luckasson, R. (2009) Characteristics and needs of people with intellectual disability who have higher IQs. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 47(3), 220-233.

Talbot, J. (2008). *Prisoners' voices: experiences of the criminal justice system by prisoners with learning disabilities and difficulties*. Londen: Prison Reform Trust.

Deze serie factsheets omvat korte verslagen van onderzoek uitgevoerd binnen het lectoraat Jeugd – LVB en jeugdcriminaliteit onder verantwoordelijkheid van de lector, mw. dr. Hendrien Kaal. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met LVB.jeugdcriminaliteit@hsliden.nl